

En apologi för nyttan

LISBETH LARSSON, professor i litteraturvetenskap med inriktning mot genusforskning vid Göteborgs universitet. Hon har varit redaktör för och medarbetare i Nordisk kvinnolitteraturhistoria I–IV, (1993–1997). Bland publicerade verk finns *En annan historia. Om kvinnors läsning och svensk veckopress (1989)*, och *Sanning och konsekvens. Marika Stiernstedt, Ludvig Nordström och de biografiska berättelserna (2001)*. *Hösten 2008 utkommer* Hennes döda kropp. Victoria Benedictssons arkiv och författarskap.

hösten 2005 var Aagje Swinnen gäst på doktorandseminariet vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg. Hon hade disputerat på en avhandling om bildningsromanen och nu arbetade hon inom ett tvärvetenskapligt projekt med medicinsk förankring om åldrandets berättelser. Hon diskuterade på ett mycket intressant sätt berättelsens betydelse för meningsskapandet i människors liv, hur den inom västerländsk kultur dominerande genre hon arbetat med genomsyrades av ett utvecklingsoptimistiskt tänkande och hur svårt det var att hitta litterära berättelser om åldrandet, i synnerhet positiva sådana.

Efteråt var alla ense om att det varit ett intressant seminarium, men, som en av doktoranderna med mycket högt intellektuellt och ämnesmässigt kapital sade: "Vad hade det med litteraturvetenskap att göra?" Sett från hans position, i full gång med ett sådant avhandlingsarbete som vårt ämne premierar – en textanalytisk studie av en högmodernistisk författares verk – hörde ett arbete om åldrandets berättelser inte hemma inom ämnet och, underförstått, att syssla med sådant var definitivt ett nerköp.

Litteraturvetenskap har under de dryga fyra decennier som jag arbetat inom ämnet förpassats från humanioras centrum och en stark position i den offentliga diskussionen om kultur till ett ämne i marginalen. Vare sig avhandlingar eller andra vetenskapliga monografier kan längre räkna med recensioner på de stora kultursidorna, än mindre med allmänt intresse för vare sig nyhetsrapportering eller debatt.

När jag för några år sedan åtog mig att ingå i den grupp som skulle genomföra Högskoleverkets utvärdering av ämnet kände jag en viss oro för det ämne där jag lagt så stor del av min livsenergi. Den växte under resans gång. Inte för att det fanns något krismedvetande ute på

landets litteraturvetenskapliga institutioner, tvärtom härskade där en nästan provocerande okunnighet om ämnets nya villkor och något som många gånger liknade en högmodig stolthet över dess föreställda betydelse.

Litteraturlistor och undervisningsupplägg var i princip desamma på landets nittion institutioner som har en utbildning upp till magisternivå. Man arbetade sig genom litteraturhistorien med samma hållpunkter och man lärde sig att analysera samma skönlitterära texter. På de flesta ställen visserligen med den äran, men så gott som överallt utan att fråga sig varför och för vad. Inte ens på de ställen där ämnets störste avnämare, svensklärarutbildningen, valt att bryta samarbetet med institutionen och i stället anställt egna ämnesspecialister verkade det finnas någon oro. Än mindre någon anledning att revidera det förhärskande koncept, som installerades under 1970-talet och som i, som det framstod, närmast naturaliserad form fortfarande arbetade. Flera av de institutioner vi besökte är nu nerlagda, andra har uppgått i nykonstruerade storinstitutioner.

ETT HISTORISKT PERSPEKTIV

Det finns hos många humanister en stark aversion mot tanken på att det vi gör inom vår forskning och undervisning skulle kunna diskuteras i termer av nytta och att det som vi uträttar skulle kunna vägas, mätas och rankas som bättre eller sämre i relation till någon form av nytta. Den har kommit till starkt uttryck under senare år, inte minst i den pågående diskussionen om litteraturvetenskap. Det är ett, som jag ser det, besynnerligt förhållningssätt.

Det visar en förvånande brist på kunskap om ämnets historiska såväl som samtida villkor. Kanske beror den underliga diskussionen på en alltför snäv definition av nytta. Men låt mig börja med historien:

När den akademiska disciplin som blivit litteraturvetenskap växte fram under 1800-talets inledande decennier var det som en del av den moderna nationalstatens uppbyggnad och identitetsbildning. Med de svenska litteraturhistorier som skrevs då, Lorenzo Hammarskölds *Den svenska vitterheten*, 1818–1819 och P. D. A. Atterboms *Svenska siare och skaldar*, 1841–1852, installerades svenskheten lika mycket som en föreställning om litteraturens värde. Ja, värdet av den, urvalet, motiverades just i termer av nationell identitet och signifikans. ”Skaldekonsten är – enligt hvad allt mer och mer börjar bli erkänt – icke allenast blomman af ett folks bildning, utan äfven en spegel, i hvilken folklynnets särskilda egenheter, under tidernas skiften, klarast återstråla”, inledde Hammarsköld sin historieskrivning.

Bellman, som Atterbom satte högst av alla svenska diktare, hade sitt värde, menade han, i att i sin dikt på ett kongenialt sätt ge uttryck för sitt folk och sin nation. Han var, skrev Atterbom, ”den omedelbara hufvudstämman af folkets egen gemensamma diktsång.” Atterbom var, när han skrev det, den förste innehavaren av den första professuren i Estetik, som ämnet då benämndes, vid Uppsala universitet.¹

När sekulariseringsprocessen gjort sitt och människan blev intressant i sin egen rätt blev litteraturvetenskap i stället en del av det moderna humanistiska projektet som undersökte det mänskliga. Författarens verk diskuterades inte längre i termer av ideal utan som uttryck för människans

karaktär och erfarenheter. Nya litteraturhistorier måste skrivas och i Johan Henrik Schücks *Svensk litteraturhistoria I*, 1885–1890, och *Illustrerad svensk litteraturhistoria I–VI*, som han skrev tillsammans med Karl Warburg, 1896–1897, blev litteraturen en del av den moderna historiens hyllning till framgång, utveckling och individualism.²

Ämnets namn ändrades också från Estetik till Litteraturhistoria med poetik, och samtidigt som de verk som producerades inom disciplinen kom att fungera som en manifestation av den nya moderna människan, kom de också att utgöra en viktig del av diskussionen om vem eller vad hon egentligen är.

Den hyllning till det mänskliga i form av Diktaren som diktar, som ämnet burit fram under första hälften av det tjugonde århundradet blev emellertid överspelad med humanismens bankrutt på slagfält och i koncentrationsläger vid det tjugonde århundrades mitt. Och i den textuella vändning som ämnet genomgick decennierna efter andra världskriget fick litteraturvetenskap, som det döptes om till 1969, en ny uppgift. Det blev ett färdighetsämne, men på sådana premisser att dess gamla, celebrerande uppgift kunde bevaras.

”New criticism”, som importerades från USA till Sverige under 1960-talet, hade utvecklats inom det alltmer expanderande amerikanska utbildningssystemet som ett sätt att hantera litteraturundervisningen. Att analysera en text som text utan att dra in en massa omkringliggande fakta var – och är – en bra undervisningsuppgift både i stort och smått. Studenterna lär sig analysera text och får dessutom en fördjupad kunskap i det kulturella arvet och om hur en bra dikt eller roman är konstruerad.

SAMTIDA ÄMNESUPPFATTNING

Den ämnesmässiga självuppfattning vi mötte under vår utvärdering av ämnet, liksom den debatt om ämnet som pågår visar emellertid att de flesta litteraturvetare uppfattar själva urvalet av de texter som ska läsas och analyseras som ämnets bärande eller kritiska punkt. Och att hotet mot ämnet, eller dess möjlighet som exempelvis Torbjörn Forslid och Anders Olsson i debattskriften *Hamlet eller Hamilton?* ser det, ligger i ett annat och bredare urval.³ Som Hanne Lore Andersson visat i sin nya avhandling *Doxa & Debatt. Litteraturvetenskap runt sekelskiftet 2000* är det emellertid inte i valet av text som man finner ämnets doxa utan i det textanalytiska greppet.⁴

I den debatt som nyligen förts på *Dagens Nyheters* kultursida med anledning av Forslids och Olssons bok menade två av de mest ansedda professorerna inom ämnet att deras (och litteraturvetarens) uppgift var att ”fortsätta skriva vackert och skarpt om den litteratur som berör oss.”⁵ Vi vill verkligen inte vara en del av någon nytta. Den nationalistiska uppgiften har vi sedan länge tagit avstånd från. Att vara en del av den ständigt pågående undersökningen och diskussionen av vad människan är står heller inte på agendan. Inte heller att vi skulle vara språkliga färdighetstränare. För att åter citera doktoranden med det textanalytiska modernistprojektet: ”Vad har det med litteraturvetenskap att göra?”

Ingen ställde den gången den naturliga följdfrågan: ”Vad *har* med litteraturvetenskap att göra?” Men om man gör det och samtidigt betraktar det samtida vetenskapssamhället kan man se att det finns en stor mängd discipliner och ämnesråden som menar att litteraturvetenska-

pen, eller åtminstone dess traditionella material och metod, kan användas i de undersökningar de genomför. Det finns i början av 2000-talet påfallande många forskare inom olika discipliner som anser att det vi brukar syssla med har med dem och deras vetenskap att göra. Precis som man talar om "the linguistic turn" som ägde rum för några decennier sedan kan man idag tala om "the narrative turn". Och om den förra fick genomslag inom så gott som alla humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen är det uppenbart att den senare fått en ännu mera genomgripande betydelse. Berättelsernas betydelse för människans tänkande och existentiella vara diskuteras inom de flesta humanistiska ämnen. Inom det nya forskningsområdet "Theory of Mind" är det en etablerad sanning att hjärnan arbetar med samma medel som fiktionslitteraturen och att vi kan förstå det ena med hjälp av det andra. Inom hälsoforskning såväl som filosofi att människan lever av, med och i kamp med narrativer. Inom medieforskningen är tänkandet i berättelser bärande. Historikerna läser historien på nytt genom de tidsmässigt specifika berättelserna. Med hjälp av narrativ analys diskuteras såväl ekonomins som juridikens arbetssätt och implikationer, och så vidare.

Inom en rad andra ämnen ställs frågor om människans sociala vara, historia, sätt att tänka och leva som undersöks och besvaras med hjälp av det som litteraturvetare är experter på. Låt oss hämta hem de frågorna och göra dem till våra egna! I ett samhälle som genomgår en så drastisk omvandling som det västerländska, där både sedvanor och sedvanliga begrepp under de senaste decennierna kastas över

ända och måste definieras på nytt behövs ett ämne som litteraturvetenskap.

Men, för att övergå till temat för detta nummer av *Kulturella Perspektiv*, hur ska den nytta som litteraturvetenskap då kunde bidra med i detta viktiga och för samhället nödvändiga arbete, värderas? Hur värderar man en nytta som inte går att räkna i pengar utan måste förstås i termer av mänsklig livskvalitet och samhällslig energi? Ja, definitivt inte genom de vetenskapsinternas utvärderings- och belöningssystem som vuxit fram inom det svenska vetenskapssamhället under de senaste decennierna. Ett ämne som litteraturvetenskap ska inte bara tala med sig självt, det ska tala in i samhället. Det är inte excellent för att – eller ens om – ämnets artiklar snurrar runt i internationella tidskrifter. Det är excellent om det förekommer i och bidrar till den offentliga diskussionen om människans villkor i det samhälle där det finns.

NOTER

- ¹ Lorenzo Hammarsköld, *Den svenska vitterheten I-II*, Stockholm 1818–1819, Per Daniel Amadeus Atterbom, *Svenska siare och skalder eller Grunddragen i den svenska vitterhetens häfuder 1–6*, Stockholm 1841–1852, del 6, s. 1.
- ² Henrik Schück, *Svensk litteraturhistoria*, Stockholm 1885–1890, Henrik Schück och Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria I-III*, Stockholm 1896–1897.
- ³ Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson, *Hamlet eller Hamilton? Litteraturvetenskapens problem och möjligheter*, Lund 2007.
- ⁴ Hanne-Lore Andersson, *Doxa & Debatt. Litteraturvetenskapen runt sekelskiftet 2000*, Göteborg 2008.
- ⁵ Anders Cullhed och Anders Olsson, "Mekanisk teoriimport är problemet", i *Dagens Nyheter* 10 oktober 2008.

SUMMARY*An Apology for Usefulness*

"An apology for usefulness" is discussing the crisis of Comparative Literature in Sweden in terms of tradition and usefulness. The origin of literary history both as genre and discipline is connected to the nineteenth century's nationalism and the project of creating a national identity. The golden age of comparative literature, from the end of the nineteenth century up to the midst of the twentieth, is

connected to the modern interest in humanity and the ongoing process of defining the human. After the linguistic turn and during the latter part of the twentieth century the discipline became a combination of canon studies and text analytical exercise. Opposing the established focus on modernist texts and text analysis and the common view of the literary text as autonomous the article argues for the need of including the problems focused in the proliferating uses of literature and text analysis in other scientific fields after the narrative turn in the end of the twentieth century.